

COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE ATLASLAR

Yrd.Doç.Dr. Mustafa GİRGIN *
Yrd.Doç.Dr. Mustafa ERTÜRK *
Dr. Ramazan SEVER *
Doç.Dr. İbrahim GÜNER **

Özet

Atlasların coğrafya öğretimindeki önemi, program hedeflerinin zenginleşmesi ve küresel boyutlara taşınmasıyla daha da artmış ve birçok yeni sektörde atlaslar üretilmiştir. Bilim tarihindeki 400 yıldan fazla geçmişi olan atlaslar, giderek dünyanın her bölgesini ayrıntılarla içine sığdırmaya çalıştıkça, özel atlaslar ortaya çıkmıştır. Özellikle okul programlarına sıkıştırılmış durumdaki coğrafya öğrenimi, aslında gündelik hayatımızın her aşamasında elimizin altında bulunması gereken bir kaynaktır. Dünyanın derli toplu görsel bir özeti halinde yayınlanan atlasların güncelleştirilmesi ve yeni tekniklerle hazırlanması coğrafya kültürünün yerleşmesinde, eskiden olduğu gibi, ağırlığını hissettirecektir. Bu çalışmada, coğrafya öğretiminin en önemli ders araçlarından olan atlasların çeşitleri ve eğitim-öğretim sürecindeki önemi ile kullanımındaki güçlükler ele alınmaya çalışılmıştır.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi.

** Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Abstract

The importance of atlases has increased with enrichment in programme objectives and transmission to global perspective; thus atlases have been prepared in a number of new sectors. Atlases which have a history of more than 400 years in the history of science, have tried to include all parts of the world in the course of time, and special atlases have been made. Teaching geography, as a subject in school curricula, is to be a source which should be within reach in our daily life. Preparation of atlases which almost summarize the whole world is still significant in the establishment of the culture of geography. This study is about the types of atlases as the most inevitable means.

1. GİRİŞ

Çatalhöyük'te bir duvar resmi şeklindeki yerleşmenin krokisi ve püs-kürme halindeki Hasandağ betimlemesi, Anadolu'da haritacılığın temel-lerinin M.Ö. 6200'e kadar uzandığını göstermiştir (Kurtuluş, 1995:19). Bi-limsel anlamda haritacılığın doğmaya başladığı Eski Yunan'da; gemiciler-in, tüccarların ve gezginlerin topladığı bilgilere dayanılarak Akdeniz kı-yılarının haritaları yapılıyordu. Bunların en iyi bilinen örneklerini görme-den önce; Aristoteles'in "dünyanın küre biçimini", Eratostenes'in "dün-yanın çevresini", Hipparkhos'un "enlem ve boylam şeklindeki ağı" ve Strabon ile Ptolemaios'un "bazı bölgelerin haritalarını" beklemek gereke-cekti. Bu uzun yolculuğun sonunda XVI. yüzyılda haritaların toplandığı büyük hacimli kitaplar şeklinde yayınlanmasına kadar, atlaslar; haritaci-lığın tarihiyle ortak bir geçmişi paylaşmışlardır.

Harita derlemelerinin veya harita kitaplarının Atlas adıyla anılmaya başladığı Rönesans çağı Avrupasında, Fransızlar tarafından önerilen "Neptün" adı pek tutulmamış (Predrag, 1999:148), onun yerine zaman içinde alışkanlıkların eseri olan; "kitap", "coğrafya kitabı" ve "dünyanın görünümü" gibi isimler kullanılmıştır.

Zamanımıza kadar gelen süreçte, şüphesiz "atlas" adının ayrı ve di-ğerlerine göre öne çıkan bir anlamı olmuştur. Fakat bu durum, atlas keli-mesinin içinde yer aldığı yeni adların da türetilmesine engel olmamıştır. İnsanlık tarihinde özel bir yeri olan atlasların coğrafi önemi kadar, tarihi değeri de vardır. Geniş bir yelpazede en sık başvurulan kaynaklardan bi-ri olan atlaslar, kapsadığı konularda derli-toplu bilgiler vermesinin yanı-sıra, eğitim kurumlarının öğrencilere sağlayacağı yararlar nedeniyle vaz-geçemedikleri en temel ders araçlarındandır. Özellikle, coğrafya ve tarih derslerinde yardımcı malzeme olarak kullanıldığını söylemek mümkünse de, onun öğrencilere yeni bakış açıları kazandırmadaki katkısı umulanın çok ötesindedir. Nitekim, coğrafya derslerinde ve konuların öğretiminde

atlasların kullanılması, az zamanda çok şey öğretilmesine fırsat vereceği gibi, bilgileri somutlaştırdığı için öğrenmenin de kalıcı olmasını sağlayacaktır.

Küreselleşmenin daha sık konuşulduğu günümüzde, ana hatları bilinen, fakat müfredattaki sıkışıklık nedeniyle ayrıntılarına inilemeyen, doğal ya da beşeri nitelikleriyle öne çıkmış bölgelerin haritalarının bir arada yayınlandığı, özel atlaslar geliştirilmiştir.

2. ATLAS ÇEŞİTLERİ VE COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ATLASLAR

Coğrafya programında kullanılan ders kitapları dışında en önde gelen kaynaklar atlaslardır. Atlasların yeni baskı olması ne kadar önemliyse, hazırlayan kurumların haritacılık teknolojisi de o kadar önemlidir. Giderek daha çok bilginin yerleştirildiği atlaslar, dünyanın her köşesini gösteremez olmuştur. Ya bölgeler düzeyinde yüzeysel temel fizikî ve konular işlenecek kapsamı sınırlı olacak, yada basıldığı ülkeyi ayrıntılı olarak işledikten sonra diğer ülke ve bölgelere daha az yer verecektir. Bunların dışında birçok konuda atlas hazırlama alışkanlığı doğmuş ve klasik atlasların indirgeyemediği konulara bu özel atlaslar daha çok yer verebilmişlerdir.

Bugün, kütüphanelerin raflarında çok çeşitli konularda hazırlanmış atlaslar bulunur. Atlasların ortaya çıkışları kadar ilgi çeken yanlarından biri de içerikleridir. Bunların her biri ele aldıkları bölge ya da konularıyla tanınmışlardır. Araştırmalarda kullanılan ve kaynak değeri bulunan atlaslardan bazıları, yıllarca önce yayınlanmış olsa da, ilk günkü orijinalliğini ve sık başvurulanlar arasındaki yerlerini korumaktadırlar.

a- Genel Atlaslar:

Genel Atlasların XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yayınlanmaya başlayan örneklerinin ortak özelliği, kısa süre sonra yeni baskılarının farklı dillerde yapılmış olmasıdır. Tarama ve boyama tekniklerinin her baskıda yenilendiği bu atlasların siyasi haritalara daha çok yer verdikleri anlaşılmaktadır.

b- Milli Atlaslar:

Bir ülkenin kültür yapısını yansıtan milli atlaslar, dünyayı ele alan genel atlaslar kadar önemlidir. Ülkenin coğrafi bölgelerinin doğal ortam ko-

şullarını ayrıntılı bir şekilde belirleyen fiziki coğrafya haritalarının birçok örneğinin bulunduğu böyle bir atlasta, sosyo-ekonomik yapıyla ilgili haritalar da yer almaktadır.

c- Tarih Atlasları:

Tarih Atlaslarının önemini ilk kez gören ve hazırlayanlar Almanlardır (Pitcher, 1999:38). XIX. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlayan bu atlasların, tarih öğretimindeki pratiği artırması nedeniyle giderek daha sık kullanılır olmuştur. Bugün dünya çapında değeri olan Tarih Atlasları, sürekli yenilenenler başta olmak üzere, özellikle üniversite mensuplarının ilgisini çekmeye devam etmektedir. Bir devletin çeşitli zamanlar içindeki karşılaştırmaları yapılırken, bunun harita üzerinde gerçekleştirilmesi, öğrencilerin ufkunu genişletecektir (Özçelik, 1996:131).

d- Gök Atlasları:

Gök Atlasları, öğrencilerin yararlanabileceği düzeyde astronomi bilgileri içeren başvuru kaynaklarıdır. Bunların bilinen özellikleri yanında, mitolojik motiflerle süslenmiş olanları da vardır. Türkiye’de astronomi alanında özellikle öğrencilere hitap eden böyle bir gök atlası, Tübitak tarafından yayınlandı. Özel-Saygıç (1997) ikilisinin hazırladığı “Gökyüzünü Tanıyalım” atlasından, ek olarak verilen iki ses kaseti desteğiyle, göklerdeki sırları merak eden okuyucular daha etkili ve hızlı öğrenme gerçekleştirebiliyorlar.

e- Çevre Atlasları:

Çevre Bakanlığının periyodik olarak yayınladığı “Türkiye Çevre Atlası” son defa 1997 yılında basıldı. Bakanlık bünyesinde ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi tarafından hazırlanan; 55 harita ve 150’den fazla tablo ve şekilden oluşan atlas, iklimden yerleşmeye; turizmden gürültüye kadar çevre konusunda ölçü olan envanterlere yer vermektedir. Çevre sorunlarına yol açan faktörleri belirlemek ve ulusal düzeyde dağılışı göstermek amacıyla hazırlanan atlasta, kirleticilerin bo-yutlarındaki değişimleri belli aralıklarla görmek mümkündür.

f- İklim Atlasları:

İklim atlasları ülkenin iklim özelliklerini ortaya koyan ve kamuoyunu bilgilendiren kamunun arşiv bilgilerini kullanarak oluşturulan öğretici bir atlastır. Ancak bu tip atlaslarda; gözlem sürelerinin yeteri kadar uzun olmaması ve sabit ve seyyar istasyonların az olması atlastaki haritaların

ve diğer bilgilerin zamanla güncellenmesini gerektirmektedir. Türkiye'deki İklim Atlası Devlet Meteoroloji İşleri tarafından 1989'da Ankara'da çıkarılmış olan atlasdır. Giriş bölümündeki haritaların üretiminde kullanılan materyal ve yöntem açıklandığı kısım 12 sayfayı bulur. Tamamı renkli ve 1:4000000 ölçekli toplam 96 haritanın yer aldığı atlas, bu alandaki boşluğu doldurur niteliktedir.

g- Bitki Atlasları:

Çeşitli bitki tür ve toplulukların dağılımlarının fizyolojik özellikleri ile birlikte yapıldığı atlaslardır. İstanbul Üniversitesi'nin yayınladığı (Yakar, 1964) Türkiye bitkilerine ait 50 kadar tablodan oluşan bir atlasdır. Üç fasikül şeklindeki atlasla yer alan tabloların aslı (74X108 cm) olduğu halde kitap boyunda küçültülerek yayınlanmıştır. Bunun yanında Yalırık (1997) tarafından hazırlanan ve Atlas Dergisinin ücretsiz verdiği orman ve ağaçlarımız adıyla üç cep bitki atlası da vardır.

h- Cep Atlasları:

Atlasların küçülerek taşınabilir olmasıyla dünyayla ilgili bilgilerin paylaşılması da hızlandı. XVIII. yüzyılda Fransa Kralı XV. Louis, Coğrafya danışmanına; yolcular ve subaylar için bir cep atlası sipariş etti. Oldukça pahalı olan ve zor taşınan büyük atlaslar pratik değildi. Daha sonraları Ortelius'un atlası da cep atlası olarak yayınlandı (Boorstin,1994:267).

Bir cep atlası diğerlerinden farklı bir şekilde, genellikle yolcuların ihtiyaçlarına yönelik olarak; dünya üzerindeki uçuş güzergahları, saat dilimleri, ülkelerin kimlik bilgileri, dünyanın, kıtaların ve tüm ülkelerin komşularıyla birlikte siyasi haritalarından oluşur.

ı- Ekonomi Atlasları:

Ekonomi atlasları; dünyanın tamamının yada bir kısmının belli bir dönemdeki göstergelere göre ekonomik durumunu yansıtan atlaslardır. Bonn'da 1961'de yayınlanan "Batı Avrupa'nın Ekonomi Atlası"nı Jean Dollfus yayınlamıştır. Atlasla, Avrupa'nın dünyadaki yeri, toprak-su, iklim, jeoloji, nüfus, din, dil, şehir, tarım, enerji kaynakları, yol, endüstri (metal, kimya, makine) haritaları bulunmaktadır.

Ekonomi atlaslarının bir grubunu "Tarımsal Atlaslar" oluşturur. Bunlara ait bir örnek, "Illinois'nin Tarımsal Ekonomi Atlası"dır. Bu atlaslarda yer alan haritalardan bazıları şunlardır; Toprak-Arazi kullanımı, su durumu, sıcaklık, yağış, çiftlikler, sermaye, çayır-mera-orman, makineleşme,

pazarlama, kuru tarım, şehirler ve köyler bu atlasta yer alan başlıca haritalardır.

i- Yol Atlasları:

Ünlü atlas firması Hammond tarafından yayınlanan yol atlasları özellikle Orta ve Kuzey Amerika'da çok yaygındır. Bunlardan biri, giriş kısmında mesafe ve hacim çevirme cetvelleri ile yol numara ve sembolleri gösterilmiştir. Sırasıyla; ülke, eyalet ve şehir haritalarının yanında milli parklar ve rekreasyonel haritalar bulunmaktadır.

j- Sanal Atlaslar:

Bilgisayarlar için geliştirilmiş olan bu atlaslar, kullanıcıları için büyük ve kapsamlı bir yazılımdır. Son zamanlarda geliştirilen örnekleri, bunların; sadece bir harita kitabı olmaktan öteye kıtalararası yol güzergahlarında alternatifleri de verebilmektedir. Seçimlerini bu programa göre yapan turistler, yabancıları oldukları yerlerde hemen hemen tüm yol boyunca nelerle karşılaşabileceklerini önceden öğrenme fırsatı bulurlar.

k- Atlaslı Ansiklopediler:

Dünyada ve Türkiye'de küreselleşmenin de etkisiyle artmaya başlayan çeviri eserlerin önemli bir kısmını özellikle son yirmi yılda yayınlanan ansiklopediler oluşturmaktadır. Bunlardan 1988 yılında yayınlanan "Atlaslı Uygarlıklar Ansiklopedisi" yedi ciltte, sırasıyla; İslam Dünyası, Eski Mısır, Eski Yunan, Yahudi Dünyası, Roma Dünyası, Ortaçağ Avrupası ve Çin uygarlıkları çeşitli yazarlar tarafından yazılmış ve iyi seçilmiş haritalarla zenginleştirilmiştir. Oxford Üniversitesi öğretim üyelerinin kaleme aldığı bu ansiklopedinin hemen her cildinin son bölümünde çağın haritacılığı hakkında geniş bir özet bulunur.

Alman Atlas firması Bertelsmann tarafından geliştirilen atlas ansiklopedisi, 1993 yılında Türkiye'de de yayınlanmıştır. Sekiz ciltten oluşan yayının; ilk altı cildi; dünya ülkelerinin ansiklopedik bilgilerini ve haritalarını içerir. Son iki cilt ise kapsamlı bir Türkiye atlası niteliğinde olup, 1:800 000 ölçekli oldukça iyi hazırlanmış bir Türkiye karayolları haritası da eklenmiştir. Doğal, beşeri ve turistik kaynakların etkileyici bir lejandla gösterildiği haritaların aralarında ülkenin gezilecek yerlerinin kısa tanıtımları yapılmış ve birkaç uydu görüntüsü ile de o günlerde henüz yeni olan bu fotoğrafların çekiciliğinden yararlanılmıştır.

l- Kaya ve Mineral Atlasları:

Kaya ve mineralleri orijinal çizim yada fotoğraflarla anlatan atlaslardır. Konuyla ilgili olarak; mineral gruplarını, kristal tiplerini, dokularını, renklerini ve diğer karakteristiklerinin verildiği atlasların bazıları cep türündedir. Bu atlası kullananlar; kayaç grupları, fasiyes özellikleri ve dağılışı ana hatlarıyla görebilirler. Girişte bir sözlükten başka; karşılaştırmalı sertlik dereceleri (tırnak, çakı, cam gibi), sayfalardaki bilgileri doğru okumayı sağlayan bir kılavuz sayfa ile 100'den fazla mineral ve kayacın tanıtımı yapılmıştır.

m- Yer Adları Atlası:

Bu gruba giren atlasların ortak özelliği yerleşmelerin tarihi ve güncel adlarının kapsamlı bir liste halinde ilgili bölgelerin haritalarıyla birlikte verilmesidir. Son örneklerinden birinin Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan "Makedonya Yer Adları Atlası" dır (Simovski, 1999). Giriş bölümündeki raporları İlber Ortaylı'nın yazdığı atlasın 200 sayfası eski ve yeni yer adlarına, geri kalan kısımlar ise 42 haritaya ayrılmıştır.

n- Jeoloji Atlasları:

Türkiye'nin Paleocoğrafya Atlası, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından ortaklaşa hazırlandı. 19 paleocoğrafya haritası olan atlasın, Triyas-Miyosen döneminin bibliyoğrafyası niteliğinde olduğu belirtilmektedir (Dirican, 1998:81). "1:2 000 000 ölçekli haritalardan oluşan atlas, kendi alanında ülkemizde bir ilk olma özelliğini taşıyor.

Yukarıda belirtilen atlaslar, coğrafya öğretiminde kullanılan veya kullanılabilir atlas çeşitleri olmakla birlikte, bu atlasların bütününün kullanımı yaygın değildir. Atlaslardan, Genel Atlaslar ve Milli Atlaslar coğrafya öğretiminde kullanım alanı bulmuştur. Öğretim amaçlı olarak geniş başvuru kaynağı olmaları bakımından bu iki atlas, Coğrafya Atlasları (Doğanay, 1993:158) diye tanımlanır. Bu tür atlaslarda fizikî haritalar, siyasi haritalar, ekonomik haritalar, tektonik haritalar, iklimatik haritalar ve nüfus yoğunluk haritaları gibi çeşitli haritalar yer alır.

Atlas hangi ülkede hazırlanmışsa, atlasta kuşkusuz o ülkenin haritalarına, daha fazla yer ayrılmıştır. Bununla birlikte atlas, sadece bir ülkenin haritalarını da kapsayabilir. Bu tür atlaslara Milli Atlaslar veya Doğanay'ın ifadesiyle Özel Atlaslar (Doğanay, 1993:158) adı verilir. Türkiye öl-

çeğinde Coğrafyacılar ve çeşitli kuruluşlar tarafından Milli Atlas niteliğinde Türkiye Atlasları hazırlanmıştır.

Tanoğlu-Eriñç ve Tümertekin'in birlikte yayınladıkları Türkiye Atlası'nda, 1:800 000 ölçekli Harita Genel Müdürlüğü'nün topoğrafya haritaları temel alınmıştır. Bitki ve nüfus yoğunluğu haritaları H. Louis'nin, jeoloji haritaları M. Blumenthal'in çalışmalarına dayandırılmıştır. Sekiz paf-tadan oluşan fiziki haritalardan başka; iklim, vejetasyon, hidroloji, nüfus, tarım, endüstri, ticaret, ulaşım ve idari haritalar yer almaktadır.

Yeni Türkiye Atlası, Harita Genel Müdürlüğü tarafından 1977'de yayınlandı. En önemli yanı, 1:500 000 ölçekli Türkiye Topoğrafya Haritalarının bu ölçülerde (35X50 cm) basılabilmesidir. Coğrafi haritaların bir kısmı Reşat İzbirak'ın çalışmalarından alınmıştır.

Maden Tetkik Arama tarafından 1993'te yayınlanan Büyük Dünya Atlası bir Amerikan atlas yayın firmasıyla işbirliği yapılarak geliştirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de ilk kez bir atlada Türkiye Jeomorfoloji Haritası yer almıştır. Girişte 60 sayfayı geçen bir ansiklopedik bölüm, haritalar (267 sayfa) ve son kısımda oldukça geniş bir dizin (173 sayfa) bulunan atlasın, ülkemizde atlasların çıkarılmaya başlandığı 1930'lu yıllardan beri yayınlanmış ilk orijinal atlas olduğu kabul edilmektedir.

Harita Genel Komutanlığı'nın 1993'te yayınladığı atlas, Türkiye hakkındaki genel bilgilerle birlikte; çeşitli konularda uygun ölçekte haritalar (1:5 000 000) ve ayrıntılı sayılabilecek (1:1 200 000) altı paf-tadan oluşan bir Türkiye Haritası içermektedir.

Türkiye'de hazırlanmış Genel Atlasların en önemlileri, Faik Sabri DURAN'ın Büyük Atlas'ı Besim DARKOT'un G.MOTTA ile birlikte hazırladığı Modern Büyük Atlas, yine DARKOT ve MOTTA tarafından hazırlanmış Büyük Dünya Atlası adlı atlaslardır. Ayrıca Remzi Kitabevi ve İnkı-lâp-Aka Kitabevi (İstanbul) tarafından Türkçe'ye çevirtilerek basılmış Çağdaş Büyük Atlas ile Saygı Yayıncılık ve Matbaacılık Koll. Şirketi (İstanbul) tarafından Türkçe'ye çevirtilip basılan Büyük Dünya Atlası, bu konudaki kaynaklardır (Doğanay, 1993:158).

3. COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE ATLASLARIN ÖNEMİ VE ÖĞRETİM KADEMELERİNDE KULLANIMI

Coğrafya dersleri ve konularının kapsamı, öğrencilerin çok yönlü gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bireylerin temel gereksinimleri ve toplumsal yaşama ilişkin konuların mekansal dağılımlarının fiziki yerşekilleri ve diğer doğal çevre olaylarıyla ilişkilerinin kurulması gerekir. Bir öğretim faaliyeti öğrencilerin ne kadar çok duyu organına hitap ederse, o ölçüde etkili ve kalıcı olduğu bilinen bir gerçektir (Küçükahmet, 2000:43, Kıncal, 2000:181). Bu bakımdan öğretmenler etkin öğretimi, başta atlaslar olmak üzere, bilgisayar yazılımları, yazılı medya, ders kitapları ve deneyimlerinin yer aldığı bir veya daha fazla öğretim stratejisiyle desteklemelidir.

Haritalar üzerinde verilen fiziki yer şekillerinin ve yaşam bölgelerinin tanınması genel beceri gerektirdiği için, coğrafya öğretiminde yer isimleri ve lokasyon zorluklar yaratır (Haas, 1989: 2). İnsanların çevre algılaması ve çevreleriyle olan deneyimleri çocuklukta başlar. Çocuklar, ulaşabildiği oranda basit haritalarda, resimlerde, deneyimleriyle kazandığı kendi yaşam alanıyla diğer bölgeler arasındaki farklılıkları anlamaya çalışır. Evlerinin kitaplığından ele geçirdikleri atlardan kendi kavramlaştıramadığı, deniz, göl, ova, dağ, nehir gibi bir takım fiziki elemanları haritalardan görür ve sorarlar. Sorgulamalar renk ayrımlarıyla başlar. Denizi hep mavi, dağı hep kahverengi görür. Hatta, akarsular onlar için eğri mavi çizgiler olabildiği gibi, göller de renklerinden dolayı denizdir. Ayrıca, sembollerin kullanımını ve atlaslarındaki haritalarında gösterilenlerin hangilerinin önemli olduğuna karar verirler. Çocuklar ilk kez objeleri, kaba bir şekilde sıralayarak, yaklaşık ölçülerle konumlarını gösterirler. Bunu yaparken de örneğin, kendi yaşam bölgesi ile varsa ebeveyn veya diğer akrabalarının yaşam bölgelerini noktasal olarak harita üzerindeki konumlarını gösterebilirler. Çizgisel dahi olsa kendi ülkesi ile diğer ülkeler arasındaki sınırların farklılıklarını ayırt eder. Benzerlikleri tespit eder ve benzemeyen sembollerin ne olduğunu sorar. Onlara çevredeki farklılıklar ve yerler hakkında bilgi verir. Çok basitte olsa böyle etkileşimler, yerlerin açıklanması ve tanımlanmasıyla sonuçlanır.

İlköğretimle birlikte coğrafya öğretimi formal bir kimlik kazanır. Atlaslarda bu formal süreç içerisinde coğrafya öğretiminin vazgeçilmez bir

aracı olarak yerini alır. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda Hayat Bilgisi ders kitapları, öğrencinin yaşadığı toplum, kültürel ve doğal özellikleri ile harita ve yer küredeki referans noktalarını bulabilme; coğrafi konumun etkisiyle insanların ekonomik istek ve ihtiyaçlarının değişimi üzerinde durur. Dördüncü ve beşinci sınıflarda Sosyal Bilgiler öğreniminde, bölge ve ülkeyi oluşturan önemli olayları insan ve toplum ölçeğinde ele alırken, aynı zamanda bunlarla örneğin, Türkiye'nin fiziki özelliklerini, iklim, doğal kaynaklar, bölgelerin geçim kaynakları, şehirlerle olan ilişkilerini öğrenir (Barth, J.L., Demirtaş, A., 1997:2.6-2.14). Öğrenciler bu konuların öğreniminde atlaslardaki haritalardan yararlanmalıdır. Böylece öğretim ilkelelerinden olan açıklık yöntemi de sağlanmış olur. Coğrafya dersinin ve konunun işlenmesi sırasında ne kadar çok duyu organı katılırsa öğrenme o ölçüde kolay, unutmada da o ölçüde zorlaşır (Alkan, 1998:105). Bu durumda öğrencilerin çevresiyle ilgili bir takım özelliklerin tanıtılmasında, yöresel olarak geliştirilmesi gereken Özel Atlaslara ihtiyaçları vardır. Bu atlaslar o bölgede ya da yörede bulunan, kamu kurumları (Valilik, İl Turizm Müdürlükleri, Milli Eğitim Müdürlükleri gibi), meslek odaları, şirketler, üniversiteler ve enstitüler hazırlayabilir. Böylece öğrencinin yaşam çevresini çok daha kolay ve hızlı algılanması sağlanır.

İlköğretimin ikinci kademesiyle birlikte altıncı ve yedinci sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinde Türkiye Coğrafyası ile ilgili bilgiler verilmeye başlanır. Derslerin amacına uygun olarak genel ve özel atlasların yerini Türkiye Atlasları alır. Türkiye atlasları, Türkiye ile ilgi verilen doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinin öğrenilmesinde ve lokasyonlarının belirlenmesinde temel yardımcı öğrenim-öğretim araç ve gereçlerindedir.

Atlasların coğrafya öğretimindeki önemi, sadece ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde değil, hatta üniversite coğrafya öğretiminde de, anlamını bulur. Bu kademelerde verilen coğrafya konularında atlaslar temel referans ve bilgi kaynaklarındandır. Bunun yanında okullarımızda bir kısım batı ülkeleri tarafından hazırlanmış, öğrencilerin kafasında yanlış ve hatalı izlenimler ortaya çıkaran atlas ve haritalara da rastlanır. Söz konusu bu haritalarda isimler hatalı kullanıldığı gibi sınırlar da saptırılmıştır (Özçelik, 1996:130). Örneğin batıdaki haritalarda çok fazla kullanılan ve çeşitli tarihi devreler ile ilgili haritalarda sık sık gündeme gelen ve ülke-

mizin bir bölümünü içine alacak tarzdaki sınırlandırmalar (Ermenistan, Suriye ve Yunanistan gibi) buna örnek olarak verilebilir.

4. ATLAS KULLANIMINDA VE TEMİNİNDE KARŞILAŞILAN BAŞLICA SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

a) Atlas Fiyatları:

Bu tür genel ve özel atlasları ilk, orta ve yüksek öğretim öğrencilerinin mutlaka elinde bulundurması gerektiğini söyleyen Doğanay (1993:159); atlasların astronomik fiyatlarının her öğretim yılı başında büyük bir sıkıntı olduğunu ve buna çözüm olarak: bakanlığın, atlasları yeterli sayıda ve ucuz fiyata pazarlamasını önermektedir. Bunun için ders kitapları ile birlikte ders araç ve gereçleriyle ilgili bir malî politikanın geliştirilmesi gerekmektedir. Bizce bunun en geçerli ve yapılabilir yolu daha ucuz pazarlanabilme imkânlarının araştırılmasından geçer. İlk planda akla gelebilecek mali önlemlerin başında başta KDV oranları olmak üzere, vergi indiriminin sağlanması ve temel yardımcı ders araçlarının Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde hazırlanıp, satma sunulmasının gerekliliğidir.

b) Öğretmen Yaklaşımı:

Öğretmenlerimiz atlas kullanımını teşvik edici önlemler almamaktadırlar. İlköğretimden yüksek öğrenime kadar atlas kullanımına bağlı kazanımlar elde edemeyen öğretmenlerimiz, meslekî yaşamlarında da atlas kullanımını gereksiz görebilmektedir. Böyle bir yaklaşımla ortaya çıkan öğrenimin tamamıyla ezberci bir öğrenim olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Etkin bir coğrafya öğretimi için atlasların, temel yardımcı ders aracı olarak öğretmenler tarafından öğrencilere tavsiye edilmesi önemlidir.

c) Öğrenci Yaklaşımı:

Okullardaki öğretim politikamızdan kaynaklanan bir takım sorunlar, öğrenci yaklaşımları üzerinde olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öğretim politikaları, daha fazla araştıran, soruşturan ve öğrenilen bilginin değerlendirildiği bir takım etkinlikleri teşvik etmelidir. Bunların öğrenciye kazandırılmaması, basit, basit olduğu kadar temel başvuru kaynakları olan atlasların öneminin öğrenci tarafından algılanmasını güçleştirmektedir. Öğrencilerin coğrafya konularını çok yönlü algılamasına ve olayların zihinde gelişmesine katkıda bulunmakla birlikte,

öğrencilerin büyük bir kısmının coğrafya konularının öğreniminde atlasları kullanmadıkları bilinen bir gerçektir. Nitekim, Artvinli (2000:70) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin %36.8'i (her zaman-Çoğu zaman); atlasları etkili olarak kullandığını, %63.2'si (arasıra-çok az-hiç); etkili olarak kullanmadığını belirlemiştir. Diğer taraftan, hiç kullanılmıyorum cevabını veren öğrenci oranının %30 olması, uygulamalardaki başarısızlığın temel nedenidir.

d) Aile Yaklaşımı:

Diğer yaklaşımlara oranla daha zayıf kalmakla birlikte, ailelerimizin genelinde atlas kültürünün gelişmemiş olması atlas kullanımının yaygınlaşmasını engelleyen sebeplerden biridir. Daha önce belirttiğimiz üzere, formal olmasa da, çocuğun aile içi eğitimi sırasında, kitaplıkta fark edilebilecek bir atlas çocuğun coğrafya öğrenimine büyük katkı sağlar. Ayrıca, bir takım fiziki kavram ve sembollerin çocuk tarafından algılanması kolaylaşır. Gerçekte farkına varamasak da, bu yolla çevresiyle barışık nesillerin yetişmesindeki adımlardan biri atılabilir. Çünkü, yaşadığı çevreyi algılayamayan ve anlamlandıramayan bir çocuğun sosyalleşmesinden söz edilemez.

SONUÇ

Coğrafya öğretiminde kullanılan atlaslardan daha yararlı sonuçlar sağlanması için, bazı hususların dikkate alınması gerekmektedir;

- * *Atlasların güncelleştirilmesi.*
- * *Ekonomik ve sosyal göstergelerin verildiği grafiklerle zenginleştirilmesi.*
- * *Dünyadaki sıra dışı (Çöller, yağmur ormanları, toprak erozyonu gibi) bölgelerin nispeten büyük ölçekte tanıtımının yapılması.*
- * *Kıta ölçüsünde paleocoğrafya hakkında da bilgi veren haritaların hazırlanması.*
- * *Haritalarda kullanılan projeksiyonlar hakkında da bilgi verilmesi.*
- * *Ülke sınırlarında tarihi dönemler boyunca meydana gelmiş değişmelerin gösterilmesi.*
- * *Ülke ve bölge karşılaştırmalarının yapılması.*

Öğretim kademeleri boyunca atlaslardan, genel terim ve haritaların açıklanması, konum, semboller, yön tayini, mesafe hesaplanması, bilgi toplama ve sonuçların elde edilmesi, tercihler ve haritaların çizimi gibi

genel beceriler kazandırılmasında atlaslardan yararlanılmalıdır. Ders kitapları da, haritayı öğrenmede ve belirli fiziki kavramların öğretiminde atlara referans verebilmelidir. Böylece öğrencide, güven duygusu ve beceri geliştiği gibi, öğrenmenin de kolay ve kalıcı olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, C., 1998, *Özel Öğretim Yöntemleri*. Anı Matbaa, Ankara.
- ARTVİNLİ, E., 2000, *Coğrafya Öğretmenlerinin Etkili Öğrenme ve Ders Anlatmadaki Yeterliliği*. K.T.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- BARTH, JAMES L.-DEMİRTAŞ, A., 1997, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Yök/Dünya Bankası, Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara.
- BOORSTİN, D.J., 1994, *Keşifler ve Buluşlar (Çev. Fatoş Dilber)*. Türkiye İş Bankası Yay., No.329, Ankara.
- DİRİCAN, M., 1998, *Bir Atlasın Öyküsü*. Bilim ve Teknik Dergisi, S.368, s.80-83, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1993, *Coğrafya'da Metodoloji*. MEB Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi: 187, Ankara.
- ERDEN, M., 2000, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- FEJER, E.-CECİLİA, F., 1988, *Rocks & Minerals (Editör P. Forey)*. Crescent Books, New Jersey.
- HAAS, MARY E., 1989, *Teaching Geography In The Elementary School*. Social Studies/Social Science Education, August 1,U.S;West Virginia.
- KINCAL, Y.R., 2001 *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Eser Ofset, Erzurum.
- KURTULUŞ, Ö., 1995, *Çatalhöyük. Bilim ve Teknik Der. Tübitak Yay., S.336, s.16-24, Ankara.*
- KÜÇÜKAHMET, L., 1992, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜKAHMET, L., 1998, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Alkım Yayınları, (Genişletilmiş 9. Baskı) Ankara.
- ÖZÇELİK, İ., 1996, *Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*. Özkan Matbaası, Ankara.
- ÖZEL, M.E., SAYGAÇ, T., 1997, *Gökyüzünü Tanıyalım*. Tübitak Popüler Bilim Kitapları No. 47, Ankara
- PİTCHER, D.E., 1999, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*. (Çev. Bahar Tırnakçı). YKY No. 1293, s. 36-40, İstanbul.
- PREDRAG, M., 1999, *Akdeniz'in Kitabı (Çev. Tolga Esmer)*. YKY Cogito 86, İstanbul.
- SİMOVSKİ, T.H., 1999, *Atlas of the Inhabited Places of the Aegean Macedonia*. Türk Tarih Kurumu Yay., No. 181, Ankara.
- YAKAR, N., 1964, *Renkli Türkiye Bitkileri Atlası (Üç Fasikül)*. İstanbul Üniversitesi Yay., No. 1090, İstanbul.
- YALTIRIK, F., 1997, *Orman ve Park Ağaçlarımız*, Atlas Dergisi. Mart-Nisan-Mayıs Sayıları, İstanbul.